

КЗ «ОУНБ ім. Олега Ольжича»
Житомирської обласної ради
науково-методичний відділ

Велетень духу і лицар свободи

(літературне досьє до 150-річчя від Дня народження В. Стефаника)

Житомир, 2021

Велетень духу і лицар свободи: літературне досьє до 150-річчя з дня народження [текст] КЗ «Житомирська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Олега Ольжича» Житомирської обласної ради; уклад. З. Димарчук, ред. Г. Врублевська. – Житомир, 2021. – 14 с.

Видання присвячене 150-річчю з дня народження видатного українського письменника, новеліста, неперевершеного майстра соціально-психологічної прози, автора понад сімдесяти новел, гуманіста і просвітителя Василя Стефаника. Видання містить основні віхи життя та літературні надбання письменника.

©Житомирська обласна

універсальна

наукова бібліотека ім. О. Ольжича

Уклад. З. І. Димарчук

Ред. вип. Г. Й. Врублевська

«Людський біль цідить ся крізь серце моє, як крізь сито, і рани ть до крові»

(В. Стефаник)

Василь Стефаник – великий новатор, яскравий представник експресіонізму в українській літературі, творець і неперевершений майстер стислої, драматичної за змістом, глибоко ліричної соціально-психологічної новели про сільське життя. Він увійшов у літературу як письменник

виняткової оригінальності, зі своїм світобаченням: «Я писав про те, що серце співало... Я представив настрої села і все те страшне, що є в ньому, і що так болить мене. Писав я горюючи, і кров зі сльозами мішалася».

Біографія В. Стефаника багата на важливі події. Він жив у непростий час і мав складну долю. Народився Василь Семенович Стефаник 14 травня 1871 року у селі Русів (тепер Снятинський район Івано-Франківської області) в заможній селянській родині. Батько був людиною жорсткою і надзвичайно вимогливою, особливо до рідних. Про Василеве виховання дбала працьовита і релігійна мати. Невтомна трудівниця вона виховувала і в дітей любов до праці. Василь зростав серед розкішної природи, в атмосфері народних пісень, колядок, казок і легенд, оточений любов'ю й опікою матері та старшої сестри Марії. Звідси беруть витoki образи та мотиви його творів. Принижена людська гідність, виражена в народній пісні, відіграла вирішальну роль у формуванні естетичних смаків майбутнього письменника та вироблення своєрідної стефаниківської манери письма.

У 1878 році батьки віддали найстаршого сина до початкової школи в Русові, де він провчився три роки, а після закінчення, Василя зарахували до

другого класу Снятинської міської школи. У 1883 році В. Стефаник вступає до польської гімназії в Коломиї, де з четвертого класу бере участь у роботі гуртка гімназійної молоді. Учасники гуртка вели громадсько-культурну роботу серед селян (зокрема організовували читальні).

Тут він познайомився і прочитав твори Г. Квітки-Основ'яненка, Панаса Мирного, Марка Вовчка, роздобув і дуже тішився єдиним на всю Коломию «Кобзарем» Т. Г. Шевченка. В гімназії він знайшов друзів на все життя – Ганну Павлик і Леся Мартовича. Тоді ж Василь Стефаник розпочав і свою письменницьку справу – спочатку спробував свої сили в поезії, а згодом, разом з Лесем Мартовичем написав оповідання «Нечитайлик» та «Лумера» (1889 р.).

Влітку 1886 р. разом з найближчими друзями у Русові організували таємний гурток, де перед портретом Т. Г. Шевченка В. Стефаник дав присягу, що буде чесно жити і трудитися для народу. Юний Стефаник проводив агітаційну роботу, читав заборонену літературу, разом з Лесем Мартовичем у 1889 році був на нелегальному з'їзді української гімназійної молоді Галичини. За громадську діяльність В. Стефаника було виключено з коломиїської гімназії і він продовжує навчання у гімназії міста Дрогобича. Тут майбутній письменник познайомився і підтримував дружні зв'язки з І. Франком. У Дрогобичі В. Стефаник також зазнає переслідувань, які не зламали його і ролі захисника знедолених він не зрікся. Саме цьому питанню був присвячений нарис «Форнало Антіл» про долю заможного селянина, який став наймитом на чужому полі. Цей нарис було надруковано в Станіславському журналі «Поступ».

Після закінчення гімназії В. Стефаник став студентом Ягеллонського університету в Кракові, де вивчав медицину. Та лікарем так і не став, а поринувши у вир політики, бере участь у громадському житті Покуття, веде агітаційну роботу серед селян, розширює творчі контакти з українськими періодичними виданнями, активізує свою діяльність як публіцист. У 1893-

1899 рр. В. Стефаник пише і друкує низку статей та бере активну участь в діяльності організації студентів-українців «Академічна громада», більшість членів якої тягнулися до української радикальної партії. Від цієї партії він двічі обирався депутатом до австрійського парламенту (1908, 1911).

У цей час В. Стефаник потоваришував із багатьма прогресивними діячами – О. Кобилянською, Марком Черемшиною, Л. Бачинським, А. Крушельницьким та ін. За ідейну спорідненість творчості та близькість творчих настанов Стефаника, Мартовича та Черемшину називали «покутською трійцею». В. Стефаник розширює творчу співпрацю з українськими періодичними виданнями та спрямовує свою роботу як публіцист. У 1890 р. була опублікована перша стаття «Жолудки наших робітних людей і читальні» в журналі «Народ» і підписана псевдонімом Василь Семенів. Невеликі статті, як-то: «Книжка за мужицький харч», «Поети і інтелігенція», «Мужики» і вистава, «Мазурське віче у Ржешові» друкує «Громадський голос», «Хлібороб» та «Літературно-науковий вісник». Товариські взаємини підтримував він із деякими польськими письменниками та митцями, зокрема В. Морачевським, С. Пшибишевським, В. Орканом.

Знайомство з родиною Морачевських В. Стефаник вважав найважливішою подією своєї молодості, бо Вацлав Морачевський один із перших виявив письменницький хист його та чимало зробив для ознайомлення польської громадськості з творчістю письменника. А ще ця людина дала Стефаніку відчуття європейську літературу, на тлі якої виростало його власне слово. Дружба двох митців – яскрава сторінка в історії взаємин українського і польського народів. Багаторічна дружба (майже 40 років) дала їм можливість пізнати, зрозуміти й полюбити одне одного. «Його чиста душа не

заплямована жодною вульгарною думкою, жодним негідним почуттям. Був хлоп'ям у білій сорочці, пройшов через життя, як святий», – так писав про українського новеліста його краківський приятель.

Перші проби пера Василя Стефаника відносяться ще до гімназійних років, про що він сам згадував: «Писати я почав дуже рано, ще в гімназії, та величезний талант Мартовича просто паралізував мене, і я ніколи не признавався, що також письменник».

У літературі (1896-1897 рр.) він дебютував в жанрі поезій у прозі. На той час такий жанр був характерний для тодішніх європейських модерністів. З цих поезій автор сформував книгу, яка мала назву «З осені». Та рецензенти вважали, що в ній поезія не може служити громаді, і рукопис було знищено автором, але декілька поезій залишилися в архівах друзів і були опубліковані після смерті В. Стефаника («Амбіції», «Чарівник», «Ользі присвячую», «Вночі» та ін.). Він поклявся більш не братися за перо та згодом порушив дане самому собі слово. Вже наприкінці 1897 р. у чернівецькій газеті «Праця» було опубліковано сім новел, що згодом увійшли до першої друкованої книги письменника «Синя книжечка». Реалістичні новели, які

увійшли до неї, привернули увагу художньою новизною, глибоким та своєрідним трактуванням тем з життя села. «Я люблю мужиків за їх тисячолітню тяжку історію, за культуру, що витворила з них людей, котрі смерті не бояться. За того, що вони є, хоть пройшли над ними бурі світові, повалили народи і культури. Є що любити і до кого прихилитися. За них я буду писати і для них». (В. Стефаник). Ця збірка принесла авторові

загальне визнання, стала помітною віхою у розвитку української прози, була позитивно оцінена І. Франком, Лесею Українкою, М. Коцюбинським, О. Кобилянською.

Особливо виокремлювалися з-поміж його перших творів новели «Катруся» і «Новина», що вражали силою художньої правди про страшні сімейні трагедії, викликані соціальними причинами. «Страшно сильно

пишете ви» відповідала Ольга Кобилянська на листи Василя Стефаника і, роздумуючи над його новелістикою, зробила відкриття, що він «витісує потужною рукою пам'ятник для свого народу...». Ці новели стоять поряд з такими пізнішими його творами, як «Кленові листки», «Мати», «Діточа пригода» та ін. Не всі сприйняли новітню манеру письма і його твори відмовлялися друкувати через незвичність форми навіть в «Літературно-науковому

віснику».

У 1900 р. виходить друга збірка В. Стефаника «Камінний хрест», в якій спостерігається посилення громадського пафосу. Автор – один із перших літописців, який показав пересічну долю українських емігрантів, що покинувши рідні землі, змушені були відриватись від рідного ґрунту, правічної української землі і вирушати в далекі світи, і там на необжитій землі, невтомно обробляти її. Злидні і нестатки гнали їх та давали сподівання на краще майбутнє їхнім дітям. В однойменній новелі, що увійшла до збірки, Стефаник акумулює глибину тих настроїв, які переживала Галичина наприкінці XIX-XX ст. Побічно цієї теми автор торкався також у новелах «Кленові листки», «Мамин синок», «Осінь». У цій же збірці знайшли місце чимало творів, присвячених темі, яка хвилювала Стефаника протягом усього творчого життя – самотність старість, трагедія зайвих ротів у бідних селянських родинах. Особливо глибоко це зображено у таких творах письменника як «Лист», «Підпис», «Святий вечір», «Діти». Пізніше, у другий період творчості, це було показано у творах «Сини», «Роса», «Межа», «Дід Гриць».

Роком пізніше, у 1901, побачила світ третя збірка новел, яка мала назву «Дорога» і становила новий крок у розвитку провідних ідейно-художніх

принципів автора. Тут знайшли місце безсюжетні, лірично-емоційного плану оповідання. Серед інших – «Давнина», «Май», «Сон», «Озимина», «Політ» та ін. Окрасою видання була новела «Кленові листки». Твори в збірці «Дорога» в

основному присвячені жертвній батьківській та материнській любові, стосункам між батьками та дітьми. Письменник переймався їх проблемами, прописував все крізь своє серце.

Марко Черемшина наголошував, що В. Стефаникові, як нікому іншому, вдалося відтворити трагедію людського життя і влучно назвав його «поетом мужицької розпуки». У 1905 р. побачила світ четверта збірка письменника, яку він назвав «Моє слово». Надрукованою в ній новелою «Суд» завершується перший період творчості письменника.

У цей час в особистому житті письменника сталися приємні зміни, він одружується з Ольгою Гаморак, жінкою, яка щасливо поєднала в собі вроду й інтелект, ніжність і терплячість, шляхетність і високу культуру серця. Батько дружини високо цінував видання В. Стефаника і коли познайомився із творами, що були вміщені і збірці «Синя книжечка» сказав «не пиши так, бо вмреш». А рідний батько не міг і не хотів зрозуміти сина, бо хотів бачити в ньому «пана доктора». З цієї причини батько і син взагалі не підтримували стосунки протягом всього життя.

У 1907 р. в Галичині у зв'язку з новими виборами до віденського парламенту розгорнувся агітаційний рух і селяни обрали В. Стефаника депутатом. Протягом десяти років він представляв інтереси селян у парламенті. Смерть мами вибила із письменницької колії та охопила важкою депресією. Він на п'ятнадцять років відійшов від літературної праці, тривало

творче мовчання. «Я тепер нічого не роблю, цілий день і половину ночі я пригадую маму. Я знаходжу в цих спогадах стільки гарного і пречудового, стільки великого і глибокого, що мені ні науки, ні людей, а ні цілого світу не треба». За час літературного мовчання (більше десяти років) він написав лише повість «Листи до мами» згадки про яку є в його листуванні, але самого тексту не знайдено. Невдовзі не стало і дружини. Це ще додало болю та залишило на його руках трьох неповнолітніх дітей. Він щиро любив своїх хлопців, м'яко виховував, сам укладав їх до сну. Як свідчила дружина Марка Черемшини «Він так любив дітей і відносився до них як ніжна пістунка». А письменник писав «Я занімів був із болю. І мовчав я довгі роки. Мої слова невимовлені, мій плач неоплаканий, мій сміх недосіяний. Лягли ви на мене, як лягає чорне каміння зламаного хреста на могилу в чужині».

Літературну діяльність В. Стефаник відновив тільки у 1916 році. Почався другий період його творчості, не такий інтенсивний, як перший, але з чималими здобутками. Новелу «Діточа пригода» вважають початком цього періоду.

Цього ж року була написана новела «Марія», яка була присвячена пам'яті І. Франка та увійшла до п'ятої збірки і мала назву – «Вона – Земля». В. Стефаник завжди дуже поважав автора «Мойсея», попри те, що іноді на короткий час їхні погляди та політичні шляхи розходилися. Захоплення продовжувалося і після смерті Каменяра. У цей період творчості В. Стефаник написав небагато, всього 23 новели, кілька автобіографічних та белетризованих споминів, які пізніше склали основу збірки «Вона – Земля» (1920). В збірці – мотиви війни, братовбивства, втрата членів родини, різні руйнації, голоду, відриву селян від основи їхнього життя – землі.

З 1927 по 1933 роки В. Стефаник опублікував понад десять новел. Серед них – «Браття», «Вовчиця», «Людмила», «Каменярі», «Серце». Про Стефаника писали газети, запрошували до співпраці журнали, видавництва. Його твори перекладали російською, польською, чеською, німецькою, французькою та іншими мовами. Його все життя не полишало бажання «сказати людям щось таке сильне і гарне, що такого їм ніхто не казав ще». І на його долю випало найбільше для художника щастя – він сказав те, що хотів сказати, і сказав так, як хотів. Його твори являють собою не вигадану і неприкрашену розповідь, ноти душевного збентеження, достовірні деталі, що характеризують побут села. Василь Стефаник залишив багату епістолярну спадщину. Листувався з Лесем Мартовичем, С. Шмігером, А. Шмігельським, М. Шухевичем, М. Заячківським та ін. Його листування – найкращий ключ до розуміння його літературної діяльності, що розкриває перед читачем творчу лабораторію. «Моя література в моїх листах», – говорив він своїм синам. Високу оцінку його літературної творчості давали побратими по перу.

Марко Черемшина зазначав, що новели В. Стефаник не пише, а переживає їх. В них поєднуються трагізм з нахилом до трагічного самого автора. Він малює не подію чи переживання а момент психологічного напруження, у цьому лаконізм його творів. На драматизм творів українського новеліста неодноразово вказував російський письменник Максим Горький.

Видатний український художник Іван Труш також цінував новелістику письменника. Особливо йому імпонувала надзвичайність мови, блискуча майстерність, вміння скупими лаконічними фразами досягти вишуканості образу та художнього колориту. Особливості індивідуальної манери письменника стислість і лаконізм, ліризм і драматизм мали великий вплив на розвиток української новелістики. Часопис «Діло» називав Стефаника «найбільшим письменником Галицької землі» (після І. Франка). В. Сімонович відзначав що Стефаник залишив небагату письменницьку спадщину, та зате вона пребагата своєю ціною, своєю вагою, своєю

невмирущстю. Так про селян ніхто ще не писав і тяжко повірити, щоб так гарно ще хто написав би.

А. М. Семчишин писав, що ще за життя В. Стефаник став творцем школи нового жанру, та ледве чи чиєсь інше перо потрапить бути бодай далеким відблиском Стефаникового – цього чародія українського слова, бо у його творчість проникає той невеликий флюїд, що робить хоч би найменший твір – великим, хоч би найскромніше слово вогненным. Історія навіки закарбувала на своїх скрижалях ім'я В. С. Стефаника, бо він творив для вічності, розповідаючи світову про красу та велич українського народу, зокрема селянства. Пам'ятники митцю встановлено у Львові, Русові, Снятині, Канаді, а його ім'я присвоєно Львівській національній науковій бібліотеці та Прикарпатському національному університету. Усвідомлюючи, що його ім'я пам'ятатиме народ, Стефаник просив синів:

«Хлопці! Ніколи не користуйтеся моєю Славою доброю чи злою! Бо нема в світі нічого більш жалюгіднішого, ніж діти, що ціле життя чіпляються за поли своїх батьків». Сини виконали цей заповіт: кожен пішов своєю

дорогою, здобув шану від людей, але всі три дороги схрещувалися з четвертою батьковою. Так в 1941 р. у Русові було створено літературно-меморіальний музей Василя Стефаника, який очолив його середній син Кирило.

Молодший син Юрій відомий літературний критик – есеїст, вчений-літературознавець, займався впорядкуванням архіву батька та виданням його творів. Сини при житті і після нього ставилися до батька як до святині.

У роботі з читачами з популяризації літератури про українського письменника радимо використати такі теми:

«Життєва дорога і творча доля Василя Стефаника»,

«Велетень духу і лицар свободи»,

«Знакова постать в українській літературі»,

«Письменник у часі і просторі»,

«Зоряне ім'я України»,

«Художник життя народного»,

«Політика як професія та покликання»,

«Талант любити людей»,

«Справді народний, справді улюблений»,

«Співець знедоленого селянства»,

«Вчитися у життя, творити для народу»,

«Живий у пам'яті народній»,

«Володар дум селянських».

Дізнатися більше про обшири життєвої та творчої ниви Василя Стефаника можна із вибіркового нижче поданого списку літератури:

Література

Основні видання творів В. С. Стефаника

Твори / В. Стефаник / за ред. Ю. Гаморака. – 2-ге вид. – Регенсбург: Вид. спілка «Укр. слово», 1948. – 347 с. : портр.

Твори / В. Стефаник / [упоряд., підгот. текстів, та прим. В. М. Лесина, Ф. П. Погребенника; вст. ст. В. М. Лесина]. – Київ: Дніпро, 1964. – 550 с. : іл. [1] арк., портр.

Вибрані твори / В. Стефаник. – Київ: Держлітвидав України, 1958. – 242 с., [1] арк., портр.

Избранные произведения / В. Стефаник пер. с укр. – Москва: Гослитиздат, 1950. – 224 с. : портр.

Камінний хрест: новели / В. Стефаник. – Харків: Фолю, 2008. – 254 с. [1] – (Українська класика). – ISBN 978-966-03-4344-3.

Моє слово: новели, оповідання, автобіографічні та критичні матеріали, витяги з листів / В. Стефаник; [упоряд., передм. Л. Дем'янівської]. – Київ: Веселка, 2001. – 319 с.

Публіцистика: вибр. із ст., промов та листів / В. Стефаник [вст. ст. С. Крижанівського]. – Київ: Держлітвидав України, 1958. – 111 с.

Про Василя Стефаника

1. Біленко Т. Слово як модус і реалізм у творчості В. Стефаника: філософський аспект / Т. Біленко // Покутська трійця й літературний процес // Матеріали наукової конференції. – Дрогобич, 2001. – 426 с.
2. Білявська О. Принцип наукового видання творів В. Стефаника / О. Білявська // Питання текстології. Вип.1. – Київ: Наукова думка, 1968. – 243-301.
3. Вовжонек М. Василь Стефаник як представник Галицьких радикалів / М. Вовжонек // Укр. історичний журнал. – 2014. - № 5. – С. 7-10.
4. Гоян Я. П. Провісники: есе. – Київ: Веселка, 2011. – 524 с.
5. Горак Р. Кров на чорній ріллі. Есе-біографія Василя Стефаника / Р. Горак. – Київ: Академія, 2010. – 608 с.

6. Грицюта М. С. Художній світ В. Стефаника / М. Грицюта. – Київ: Наукова думка, 1982. – 200 с.
7. Зубрицька М. Онтологізація смерті у творчості Василя Стефаника / М. Зубрицька // Незнайомі: антологія української «жіночої» прози та есеїстики другої половини ХХ – поч. ХХІ ст. – Львів: ЛА Піраміда, 2005. – 600 с.
8. Єрмак В. Творча історія поезій у прозі Василя Стефаника / В. Єрмак. – Київ: Наукова думка, 2016. – 149 с.
9. Жук Н. Василь Стефаник. Літературний портрет / Н. Жук. – Київ: Державне видавництво художньої літератури, 1960. – 96 с.
10. Кирилюк С. Рух тексту від «insblau» до скрипу селянського воза [Єрмак В. Творча історія поезій у прозі Василя Стефаника] [текст]: рецензія / С. Кирилюк // Слово і Час. – 2017. - № 6. – С. 113-117.
11. Ковалик І. Художнє слово Василя Стефаника / І. Ковалик, І. Ощипко // Матеріали до словопоказчика новел В. Стефаника. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту ім. І. Франка, 1972. – 103 с.
12. Лепкий Б. С. Твори в 2 т. Т. 2.: Повість. Спогади. Виступи. – Київ: Дніпро, 1981. – 720 с.
13. Лист до В. Морачевського // Василь Стефаник: публіцистика: Вибране із статей, промов та листів. – Київ, 1963. – 63с.
14. Лист до О. Кобилянської // Василь Стефаник: публіцистика: Вибране із статей, промов та листів. – Київ, 1963. – 63 с.
15. Онушко-Тиховська Л. Лекції з української літератури / Л. Онушко-Тиховська. – Київ: Вид-во ім. О. Теліги, 2006. – 392 с.
16. Павличко Д. Слово про Василя Стефаника / Д. Павличко/ Співець знедоленого селянства. – Київ: Дніпро, 1974. – С. 42-47.
17. Піхманець Р. В. Із покутської книги буття: засади творчого мислення Василя Стефаника, Марка Черемшини і Леся Мартовича: монографія / Р. В. Піхманець. – Київ: Темпора, 2012. – 578 с.

18. Проценко І. Вивчення творчості Василя Стефаника / І. Проценко. – Київ: Радянська школа, 1979. – 112 с.
19. Процюк С. В. Троянда ритуального болю: роман про Василя Стефаника / С. Процюк. – Київ: Академія, 2010. – 182 с. – (Автографи часу).
20. Рубльов О. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914 – 1939). – Київ, 2004. – С. 172.
21. Салига Т. «О націє моя, роздерта і розбита» / Т. Салига. – Київ: Укрвидспілка ім. І. Багряного, 2017. – 150 с.
22. Сенік Л. Василь Стефаник: погляд крізь століття / Л. Сенік // Дзвін. – 2004. - №5-6. – С. 146-148.
23. Співець знедоленого селянства / Збірник документів і матеріалів до відзначення 100-річчя з дня народження В. Стефаника. – Київ: Дніпро, 1974. – 198 с.
24. Стефаник Ю. В. Роздуми про батька: ст. про В. Стефаника. Листи в Україну / Ю. В. Стефаник; упоряд., вст. ст. комент. Ф. Погребенника; [ред. В. Погребенник]. – Київ: Криниця, 1999. – 223 с.
25. Стефаник Василь Семенович / О. О. Попельницька, М. В. Оксенич // 100 великих діячів культури України. – Київ: Арій, 2010. – 464 с.
26. Українка Леся Українські письменники на Буковині / Леся Українка // 36. «Василь Стефанику критиці та спогадах» – Київ: Дніпро, 1970. – 482 с.
27. Українська література межі ХІХ-ХХ століть: хрестоматія: навч. посібник / за ред. Н. М. Гаєвської. – Київ: Либідь, 2016. – 1214 с.
28. Українські письменники у спогадах сучасників / упоряд., передм. і прим. І. Лисенка. – Ніжин: ДПУ ім. М. Гоголя, 2013. – 638 с.
29. Черненко О. Експресіонізм у творчості Василя Стефаника / О. Черненко. – [Б. м.]: Сучасність, 1989. – 279 с.

30. Шевченко З. Експресіонізм у новелістиці Василя Стефаника в контексті світової художньої культури: метод. рекомендації до вивчення спецкурсу «Художня література в контексті світової культури» // Укр. мова і літ. в шк. – 2012. - № 4. – С. 31-35.